

DESPRE PRIVILEGIILE CARANSEBEȘULUI PÎNĂ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Așezat într-un ținut de graniță al regatului feudal maghiar, la întretăierea unor importante căi comerciale, Caransebeșul¹ cunoaște începînd cu secolul al XV-lea elementele unui proces de urbanizare sesizabil în documentele vremii publicate pînă în prezent. De la mijlocul secolului al XV-lea sînt menționați primii funcționari publici (juzi, jurați), care atestă caracterul urban al celor două așezări — Caran și Sebeș — a căror dezvoltare va fi favorizată de evoluția istorică ulterioară. Dacă în prima jumătate a secolului al XV-lea, în special în timpul domniei lui Sigismund de Luxemburg, regalitatea a acordat orașelor și târgurilor atenție mai mult din punct de vedere economic², situația din a doua jumătate a veacului al XV-lea a determinat creșterea continuă a rolului politic al orașelor în viața internă a Ungariei feudale. Politica de centralizare, de întărire a puterii regale și combatere a anarhiei feudale promovată cu consecvență de Matia Corvin³, s-a răsfrînt în mod favorabil asupra evoluției orașelor. Interesat în lărgirea bazei politico-economice și militare a regalității, Matia Corvin a dus o politică de protejare a orașelor, de promovare a intereselor acestora, adeseori chiar în dauna marilor feudali⁴. În cazul orașelor și târgurilor din Banat, interesul și sprijinul acordat de puterea centrală este stimulat și de amploarea crescîndă a primejdiei otomane în acest ținut de graniță. Numai în acest context pot fi analizate privilegiile de care s-a bucurat Caransebeșul, în special începînd cu a doua jumătate a secolului al XV-lea.

¹ Problema denumirii de Caransebeș este determinată de existența în sec. XV—XVII, la confluența riului Timiș cu pîriul Sebeș, a două târguri — Caran și Sebeș — ambele dispunînd de o conducere și de funcționari proprii. În documentele vremii Sebeșul apare adeseori — încă din secolul al XV-lea — și sub numele de Caransebeș, denumire care se pare că a înglobat în anumite cazuri ambele așezări urbane vecine.

² Elekes L., Lederer E., Székely G., *Magyarország története*, vol. I/1, Budapesta 1957, p. 194.

³ Elekes L., *A központositó politika belső erőforrásai a XV. század második felében*, în colecția *A történettudomány kérdései*, nr 18, Budapesta 1955, passim.; pentru problema orașelor cf. pp. 18—22.

⁴ Elekes L., Lederer E., Székely G., *op. cit.*, p. 246 și urm., cf. și Szende P., *Magyar városok a középkor végén*, Budapesta 1913.

La 9 iulie 1424, Sigismund de Luxemburg, la plîngerea „tuturor cetățenilor și iobagilor“ ȋrgului Caran (uniuersorum Ciuium et Jobagionum nostrorum de ipso Opido nostro Karan), ordonă lui Pipo de Ozora, comite de Timiș și comite al Cămării Sării, precum și castelan sau vicecastelan de Sebeș, să supravegheze respectarea privilegiilor mai vechi (semper et ab antiquo) a cetățenilor și iobagilor din Caran referitoare la folosirea pădurilor din împrejurimi, cu excepția a două ce aparțin familiei Mitnic și a uneia aparținînd familiei Măciçaș. Pipo de Ozora este obligat să-i protejeze și apere de „violențele nepermise și de tulburările viitoare“ din partea nobililor de Mitnic și Măciçaș (ab vlterioribus illicitis Impetitionibus et molestiis memoratorum Nobilium de Muthnuk et de Machkas, protegatis, tuemini, conseruetis et defendere debeatis)⁵.

În 1453, ținînd seama de serviciile aduse de cetățenii Caransebeșului în lupta antiotomană, Iancu de Hunedoara donează orașului satul Răcovița (aflat la vest de oraș, în imediata apropiere, astăzi înglobat teritoriului urban)⁶, amănuntele donației rămînînd necunoscute datorită pierderii documentului original.

O problemă vitală pentru dezvoltarea orașelor medievale o reprezenta creșterea numărului populației productive, aspect pe care încearcă să-l reglementeze statutele lui Sigismund de Luxemburg și decretul din Pesta (1458) dat de Matia Corvin. De o importanță deosebită în acest sens este documentul dat pe seama ȋrgurilor Caran și Sebeș la 29 ianuarie 1458. Matia Corvin dispune ca iobagii nobililor din districtul Sebeș și din alte districte și comitate ale Ungariei să fie liberi și să se stabilească — fără nici o piedică și cu toate bunurile lor — în ȋrgurile Caran și Sebeș, după plata terragiului și a celorlalte obligații datorate către stăpînii feudali⁷. Documentul nu face decît să reconfirme unele norme mai vechi, încalcate însă de mulți domni de pămînt, în intenția de a nu pierde forța de muncă iobăgească, tentată dintotdeauna de libertatea orașeanului. Hotărîrea lui Matia Corvin nu reprezintă decît una din numeroasele măsuri luate de regalitate în favoarea întăririi orașelor în perioada de ascuțită luptă a puterii centrale împotriva anarhiei feudale interne, o măsură de a cîștiga un aliat și colaborator prețios. În două documente din 1463 și 1466 regele Matia afirmă dealtfel că „gloria regilor stă în mulțimea popoarelor, în frumusețea și ȋria țării, în bogăția și integritatea orașelor (subl. ns.)“⁸.

La 21 iunie 1494, Paul Chinezul, judele țării, reconfirmînd probabil un privilegiu dat de Matia Corvin, scutește pe locuitorii ȋrgului Caran de

⁵ Pesty Fr., *A szörényi Bánság és Szörény vármegye története*, vol. III, Budapesta 1878, doc. nr 32, p. 21–22.

⁶ *Ibidem.*, vol. II., Budapesta 1878, p. 123.

⁷ *Ibidem.*, vol. III., doc. nr 77, p. 73–74.

⁸ Elekes L., Lederer E., Székely G., *op. cit.*, p. 247.

plata oricărei vămi sau tricesime, interzicînd orice abuz juridic împotriva persoanei și mărfurilor acestora⁹.

Privilegiile orașenilor din Caransebeș (*antiqua ipsorum libertatis prerogatiua*) sînt reconfirmate la 17 ianuarie 1497 de regele Vladislav al II-lea, prevăzîndu-se scutirea de orice taxă sau vamă și respectarea strictă a vechilor lor libertăți obținute în decursul timpului¹⁰.

De o deosebită importanță pentru dezvoltarea urbană a Caransebeșului este un document dat la 30 iunie 1498 în numele lui Vladislav al II-lea, acordînd orașului aceleași largi privilegii ca și cele de care se bucura orașul Buda (un veritabil „drept de Buda“) și reconfirmînd totodată drepturile mai vechi obținute în timpul regilor Matia Corvin, Sigismund de Luxemburg și Ladislau de Anjou. Deoarece caransebeșenii sînt adesea tulburați în respectarea privilegiilor lor (*tum per extraneos, tum eciam per emulos eiusdem Oppidi Karansebes in nonnullis libertatibus ipsorum grauitur offenduntur et leduntur*), documentul reproduce în transumpt cele 2 diplome privilegiale ale orașului Buda (din 1403 și 1404) extinse acum și asupra Caransebeșului, „spre apărarea libertăților lor“ (*pro defensione libertatum eorundem*)¹¹. Privilegiile acordate Caransebeșului vor determina o ascensiune economică remarcabilă a orașului în special începînd cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cînd deține o poziție însemnată în comerțul Transilvaniei și chiar a sud-estului european¹².

La 23 ianuarie 1500, Vladislav al II-lea decide ca „toți nobilii și locuitorii țărgurilor noastre Sebeș și Caran“ (*Vniuersos Nobiles et Inhabitatores oppidorum nostrorum Sebes et Karan*) să plătească în continuare numai 4 denari pe an decima către episcopul Luca de Cenad, cu toată hotărîrea recentă a dietei. Motivînd această decizie, regele amintește meritele deosebite pe care țărgurile Caran și Sebeș le-au dobîndit în lupta antiotomană, înlesnirea acordată urmînd să stimuleze în continuare participarea la apărarea teritoriilor expuse incursiunilor turcești¹³.

⁹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr 112, p. 117: „...Incolas et Inhabitatores predicti oppidi Karan vniuersos nullibi in bonis territoriis et tenetis tributisque et vadis vestris ad solucionem tributorum uel aliorum vectigalium appelere aut ad quorunius instanciam in Rebus uel personis ipsorum arestare et dampnificare compellique aut arestari facere vlla racione velitis communi Justicia requirente“.

¹⁰ cf. *Anexa I.*: „...prefatos ciues nostros, vel eorum alterum aut homines et familiares ipsorum in locis dictorum Tributorum vestrorum ad solucionem alicuius Tributi vel Thelonij artare et compellere, aut eosdem in huiuscemodi antiquis ipsorum libertatibus impedire seu perturbare“.

¹¹ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr 117, pp. 123–125.

¹² Cf. S. Goldenberg, *Caransebeșul în comerțul sud-est european din secolul al XVI-lea*, în *Banatica*, I, p. 166 și urm.

¹³ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr 120, pp. 129–131, publică o transcriere a textului după un document din 1698 al capitului din Alba Iulia; originalul se păstrează la Academia R.S.R., Filiala Cluj, Arhiva istorică, Documente medievale, *arhiva familiei Macskási*, LXV. „...ut ipsi nobiles et Inhabitatores praetactorum oppidorum Sebes et Karan, eo feruentius et sedulius defensionis hujus Regni incumbere, insistereque et turcorum insultibus sese opponere valeant“.

Regele Ludovic al II-lea scutește pe caransebeșeni de plata taxelor asupra bunurilor și mărfurilor cît și la procurarea alimentelor necesare în toate ținuturile regatului, interzicînd orice abuz comis împotriva lor. La 16 octombrie 1520 regele ordonă nobilului Vitus Kapythan de Doka să compară în termen de 32 de zile în fața judecătii regale, spre a se justifica de încasarea abuzivă a unor taxe de la caransebeșeni, în posesiunea sa Chizătău (Kyzethew) din comitatul Timiș¹⁴. Un an mai tîrziu regele intervine în favoarea caransebeșenilor în problema unor bunuri confiscate de Nicolae de Gîrliște, banul cetății Severin¹⁵.

După dezastrul de la Mohács (1526) regele Ioan Zápolya acordă o atenție deosebită ținutului de graniță din Banat. Într-un document din 16 iunie 1531 el reconfirmă orașului Caransebeș privilegiul dat încă de Sigismund de Luxemburg, privitor la folosirea pădurilor din împrejurimile tirgurilor Caran și Sebeș¹⁶. Suveranul ordonă castelanului, vicecastelanului, crainicilor, juzilor și juraților „orașului nostru Caransebeș” să protejeze și apere cetățenii caransebeșeni de „violentele nepermise” și abuzurile nobililor, legate de folosința acestui privilegiu¹⁷. Tot Ioan Zápolya reconfirmă la 5 februarie 1532 scutirea tuturor cetățenilor și oaspeților „orașului nostru Caransebeș” (uniuersi ciues et hospites ipsius ciuitatis nostre Karansebes) de plata „oricărui tribut și tricesime” (a solutione cuiuslibet tributi et tricesime). Regele dispune deasemenea ca cetățenii caransebeșeni, bunurile și mărfurile acestora, cît și cele necesare pentru procurarea alimentelor în ținuturile Ungariei, să nu se poată urmări pe cale judiciară — în caz de conflict — decît „în fața Judelui și Juraților zisului nostru oraș Caransebeș” (coram Iudice et Juratis ciuibus dicte ciuitatis nostre Karansebes)¹⁸.

Privilegiile de care s-a bucurat Caransebeșul pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, cît și evoluția ulterioară a condițiilor istorice, îi vor asigura în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în prima jumătate a celui următor o poziție însemnată, nu numai din punct de vedere politic (ca centru al Banatului de Lugoj și Caransebeș, aparținînd între 1552 și 1658 de principatul autonom al Transilvaniei), cît mai ales economic, ca centru al unui intens schimb și tranzit de mărfuri¹⁹.

COSTIN FENEȘAN

¹⁴ *Ibidem.*, vol. III, doc. nr 141, pp. 167—170.

¹⁵ *Ibidem.*, vol. III, doc. nr 142, pp. 170—172.

¹⁶ Cf. *supra*, nota 5.

¹⁷ Pesty Fr., *op. cit.*, vol. III, doc. nr 156, p. 186: „... ab vlterioribus illicitis impetitionibus aliquorum Nobilium, si aliquod aliud legitimum non obstat impedimentum, nostre Maiestatis in persona et Justicia mediante, tueri, protegere et defensare debeatis et teneamini”.

¹⁸ Cf. *Anexa II*.

¹⁹ Cf. S. Goldenberg, *op. cit.*

ANEXA

I.

Buda, 1497, ianuarie 17.

Vladislav al II-lea, la cererea juzilor și cetățenilor din Caransebeș, le reconfirmă privilegiile lor mai vechi, care prevăd scutirea de orice taxă sau vamă.

Commissio propria domini Regis

Wladislaus dei gracia Rex Hungarie et Bohemie etc. Fidelibus nostris universis et singulis dominis, prelatis, Baronibus, comitibus, castellanis, Nobilibus ipsorumque officialibus, Item civitatibus, oppidis et villis, earumque Rectoribus, Judicibus et Villicis ac alterius cuiusvis status et condicionis possessionatis hominibus, ubivis et in quibuscunque comitatibus huius Regni nostri Hungarie tributa habentibus, tenentibus seu exigentes, presentes visuris, salutem et gratiam. Expositum est Maiestati nostre pro parte et in personis fidelium nostrorum universorum prudentium et circumsectorum Judicis et Juratorum, ceterorumque civium et Inhabitorum oppidi nostri Karansebes, Quod licet ipsi antiqua ipsorum libertatis prerogativa a diuis Regibus Hungarie nostris scilicet predecessoribus concessa requirentes ab omni solutione Tributorum exempti sint et supportati habeantur, tamen nonnulli forent ex Vobis, qui eosdem non curatis antiquis huiusmodi ipsorum libertatibus, ad solutionem eorundem cogere et compellerent, et propter non solutionem eorundem grauiter etiam turbarent et impedirent; Ideo, nobis pro parte ipsorum supplicatum est, ut eisdem superinde providere dignemur; Quia autem, nos ipsos ciues nostros sicuti et ceteros omnes Regnicolas nostras in antiquis eorum libertatibus omnino conseruare et conseruari facere decreuimus atque ob id eosdem in eisdem per neminem impedire seu perturbare volumus, idcirco fidelitati vestre harum serie firmissime committimus et mandamus, quatenus a modo deinceps, prefatos ciues nostros, vel eorum alterum aut homines et familiares ipsorum in locis dictorum Tributorum vestrorum ad solutionem alicuius Tributi vel Thelonij artare et compellere, aut eosdem in huiusmodi antiquis ipsorum libertatibus impedire seu perturbare, nusquam et nullo unquam tempore presumatis, nam alioquin commisimus comitibus vel vicecomitibus et Judicibus nobilium illorum comitatum, in quibus forsitan huiusmodi mandata nostra non obseruarentur pro tempore constitutis, ut ipsi scita prius premissorum veritate. Vos et quemlibet vestrum ad premissa obseruanda per omnia onera et grauamina artius rogata et compellant auctoritate nostra Regia, presentibus ipsis in hac parte attributa mediante. Secus nullomodo facere presumatis; presentibus perlectis, exhibentis restitutis. Datum Bude, in festo beati Anthonii abbatis et confessoris Anno Domini Millesimo Quadringsesimo Nonagesimo septimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. Anno septimo, Bohemie vero vigesimo sexto.

L. S.

— Academia R.S.R., Filiala Cluj, Arhiva istorică, Documente medievale, *arhiva familiei Macskási*, LXIII.

— original pe pergament, păstrat în stare foarte bună.

— pecetea rotundă din ceară roșie, cu hîrtie protectoare, aplicată sub text.

— însemnări în exteriorul documentului:

„1497. Karansebes Varosa Privilegiuma a Vamoknak el engedese felöl.”

„hogy se adot, se vámot ne agionak az karansebesiek.”

„Eodem Die et Anno ezen megh irt Karansebesi Kalinaj Peter altal eddigh tartatvan ezen Karansebes vaross Privilegiumi Levele, keze alol adatot Karansebesi Urainknak ugjan Karansebesi Varga Gabor altal. Datum Buzas Bessenyo Die 19 7-bris Anno Domini 1688. Karansebesi Kalinaj Peter m.p.”

II.

Sighișoara, 1532, februarie 5.

Ioan Zápolya, la cererea cetățenilor orașului Caransebeș, dispune ca aceștia să nu poată fi urmăriți juridic — pentru o cauză produsă în altă parte a regatului — decît în fața jude-lui și a juraților orașului Caransebeș; este reconfirmat privilegiul mai vechi al cetățenilor caransebeșeni privind scutirea de tricesimă și orice dare.

Commissio propria domini Regis

Joannes Dei gracia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. Fidelibus nostris universis et singulis, dominis, prelatibus, baronibus, comitibus, vicecomitibus, castellanis, Nobilibus ipsorumque officialibus, item civitatibus, oppidis et liberis villis, ipsorumque Rectoribus, Judicibus et villicis presentes visuris, salutem et gratiam. In personis fidelium nostrorum universorum ciuium et hospitem ciuitatis nostre Karansebes querulose exponitur Maiestati se dum ipsi vel alter ipsorum simulcum Rebus et bonis eorum Mercimonialibus ac aliis quibuscunque pro acquirendis victuum suorum necessarium per climata Regni nostri proficiscerentur, per nonnullos in vestris tenentis honoribus, districtibus, officiolatibus et tributis ac vestri in medio in personis Judicarentur, ac Rebus et bonis arestarentur, signanter pro excessibus, debitis et offensis aliorum, in ipsorum preiudicium et dampnum manifestum. Unde cum Iusti pro iniustis et Innoxii pro eorum excessibus puniri non debeant, nec aggruari; Igitur fidelitati vestre harum serie committimus et mandamus firmissime, quantenus, a modo deinceps dum, quando ac quotienscum predicti ciues et hospites prefate ciuitatis nostre Karansebes, vel alter ipsorum presentium ostensorum simulcum rebus et bonis suis quibusuis pro acquirendis victuum necessarium ad vestras tenentis, honores, districtus, officiolatus, tributa, aut vestri in medium preuenerint, eosdem in personis Judicare ac rebus et bonis arestare, seu prohiberi facere nullatenus presumatis, nec sitis ausi modo aliquali; Si qui enim quisque acciones vel questiones contra aliquem ex ipsis ciuibus nostris, vel homines eorum haberent vel habuerint, id coram Iudice et Juratis ciuibus dicte ciuitatis nostre Karansebes Iuridice prosequantur, ex parte quorum iidem omni querulanti meri Iuris et iusticie ac debite satisfaccionis complementum explere . . .*) prout dictaverit ordo iuris; Preterea quia universi ciues et hospites ipsius ciuitatis nostre Karansebes antiqua libertatis eorum prerogatiua per Dious Reges Hungarie nostros scilicet predecessores ipsis graciose concessa per nosque confirmata requirente a solutione cuiuslibet tributi et tricesime, tam de personis propriis, quam de rebus eorum mercimonialibus penitus et per omnia exempti sunt et supportati. Ideo vobis vniuersis tributarum et tricesimatorum nostris et aliorum quorumcunque in terris et super aquis ubiui constitutis presentium noticiam habituris similibus nostris Regiis damus in mandatis, ut a dictis ciui-

bus ipsius ciuitatis nostre Karansebes vel altero eorum necnon rebus eorum in locis dictorum tributorum et tricesimarum ineundo et redeundo atque pereundo nullum tributum, nullamque tricesimam petere et exigere, petique et exigî facere aliquatenus presummatis. Nam aliter committimus serie presentium strictius comitibus, vicecomitibus et Judicibus nobilium illorum comitatum in quibus fortassis huiusmodi mandata nostra non obseruarentur, ut ipsi scita prius premissorum, mera veritate vos et quemlibet vestrum de eadem obseruantes non sine omnis damnis et grauaminibus in talibus fieri solitis arccius astringant, Auctoritate nostra Regia presentibus ipsis in hac parte attributa, Jureque et iusticia mediante. Secus igitur non facturis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum in ciuitate nostra Segeswar in festo Beate Agathe virginis et martiris Anno Domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo Secundo.

I. S.

— Academia R.S.R., Filiala Cluj, Arhiva istorică, Documente medievale, *arhiva familiei Macskási*, LXXXII.

— original pe pergament, păstrat în stare bună.

— pecetea rotundă din ceară roșie, aplicată sub text, lipsește.

— însemnare de cancelarie în exteriorul documentului:

„Az varos privilegiuma. Johannes Bobik, Notaryus”.

— însemnări în exteriorul documentului:

„1532. Káránsebes Várossa Privilegiumak”.

„Midön az Buszurman hatalmas Nemzet Karansebes varossat megh vette volna, ez Privilegiumos Levelet az piacza várost az Törökök labok alol ragatatott Karansebesi Kalinaj Peter által gondjat is viselven az idők alat Mar Isten bölis itilessiböl az Felséges Romaj Csaszar vitez Armadaj által varosunk adatot vissza az Karansebesi Attjafiaknak. Mellj Privilegiumos levelet keze alol kikerven Karansebesi Varga Gabor által. Datum Buzas Bessenyö** Die 19 7-bris Anno Domini 1688. Karansebesi Kalinaj Peter m.p.”.

ÜBER DIE PRIVILEGIEN VON CARANSEBEȘ BIS ZUR MITTE DES XVI. JHS.

(Zusammenfassung)

Aufgrund veröffentlichter und unveröffentlichter archivalischer Belege versucht der Artikel die städtische Entwicklung Caransebeș' zu erörtern. Es ist besonders auf das Zeitalter König Matthias' hinzuweisen, dessen Politik der inneren Zentralisierung, Bekämpfung der feudalen Anarchie und Stärkung der Königsmacht, grosse Aufmerksamkeit dem Städtewesen beigemessen hat. Zuzufolge dieser Politik, wie auch seiner Lage als Grenzortschaft, verdankt Caransebeș seine Ausstattung mit den weitesten Privilegien, die ihm in der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts zu einer bedeutenden Stelle im siebenbürgischen als auch im Südosthandel verhalfen.

* Textul rupt 1 cm; conform sensului se poate întregi „tenerentur”.

** *Valea Izvoarelor* (sat în apropiere de Luduș).